

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

Նախարդիւնագործների XVII-րդ համաժողովը Բազում:

Նախարդիւնագործների համաժողովի մասին խօսելուց առաջ փորձենք մի պատմական հայեացք գցել նախարդիւնաբերութեան վրայ:

Նախքան իբրև վառելանիւթ և իբրև բժշկական միջոց՝ մարդկութեանը վաղուց յայտնի էր: Դեռ Դանիէլ մարգարէի ժամանակում Աստուածաշնչի ԳԼ ԳԿ. 46-րդ համարում յիշուած է. «...զհնոցն բորբոքելոյ Նախիլ և ձիւթով»: Յունական և հռովմէական պատմագիրներից Ստրաբոն, Ապիանոս և ուրիշները թւում են այս ժամանակուայ նախիլ դուրս գալու տեղերը.— Զեւանդիայում, Ճապոնիայում, Սումատրա, Ճաւա, Բոռնէօ կղզիներում, Գալիլիայում, Վենդրիայում, Իտալիայում: Կովկասի նախք, որ կենտրոնացած է զլիսաւորապէս Ապշերոնեան թերակղզում, յայտնի էր դեռ հին դարերում: Բագուի չրջակայքը հռչակուած էր իր անշէջ կրակներով: Աշխարհի զանազան կողմերից Բագու էին գալիս բազմաթիւ ուխտաւորներ՝ սրբազան կրակին երկրպագելու, և այդ կրակապաշտների տաճարների մնացորդները մինչև այժմ կանգուն կան Բագուի մօտ՝ Սուրախանում:

Այդ անշէջ կրակների գոյութիւնը արդէն ցոյց է տալիս, որ Բագուի նախք յայտնի էր շատ հին ժամանակներից:

X-րդ դարի պատմիչ արաբ Մասուդին իր ճանապարհորդութեան մէջ նկարագրելով Բագու քաղաքի և նրա չրջակայքի հրաշալիքները, այն է անշէջ կրակները և նախք, այն ժամանակուայ Բագու քաղաքը յիշում է «Նաւաթա» անունով (եւրեկ նախիլ առատութեան պատճառով): Բագուի նախիլ առատութեան մասին յիշում է նաև XIII-րդ դարի ճանապարհորդ

Մարկո-Պօլօն, որը ասում է. «այնտեղ կան մի տեսակ հորեր իւզով լիքը, որոնցից իւզը հանում բառնում են բւղտերի վրայ և տանում: Այդ իւզը գործադրում են ոչ թէ ուտելիք էնի հետ, այլ իբրև դեղ մարդկանց և անասունների համար, նաև լուսաւորութեան համար»: Իբրև վառելանիւթ՝ Բագուի նաւթի մասին յիշում է մեր պատմագիր Կիրակոս Գանձակեցին, որը ասում է, թէ «Զաքարէ Սպասալարը Արդաբիլ քաղաքը առնելու համար հրամայեց նաւթ սրսկել և վառել»:

Վերջին ժամանակներում Բագուի հին նաւթահորերից մէկում գտնուած մի քարի վրայի արձանագրութիւնից երևում է, որ XVI-րդ դարից դուրս է և առաջ նաւթը արդիւնաբերութեան աղբիւր էր դարձած: Այդ քարի վրայ գրուած է, որ այդ հորը ընծայուած է Ալլահ-Նարըմի որդի Մուհամմէդ Նուրային հիշրայի 1003 թ., այսինքն մեր թւականով 1594 թ.:

Իսկ XVIII-րդ դարի ճանապարհորդների վկայութիւններից երևում է, որ նաւթը սկսել էր դեր խաղալ տեղական արդիւնաբերութիւնների շարքում. այսպէս XVIII-րդ դարի կիսի ճանապարհորդ Գեմելինը նկարագրելով Բագուի նաւթի հորերը և նրանց քանակութիւնը, ասում է՝ որ «այստեղի հայերի վկայութիւնով Բագուի խանը նաւթից ստանում է տարեկան 40,000 այժմեան ռուսական ռուբլու արդիւնք: Մի քանի առատ հորեր քարերով ծածկուած են, կաւով ծեփում և կնքում, ոչ ոք իրաւունք չ'ունի այդ հորերից օգտուելու, բացի խանից: Մի բաթման նաւթը (8 ֆունտ) ծախւում է 30 կոպէկով: Մեծ մասամբ տանում են Պարսկաստան և դործ են ածում զանազան հիւանդութիւնների դէմ և վառելու համար: Բագու են գալիս Պարսկաստանից և այլ տեղերից նաւթով բժշկուելու»:

Բագուի նաւթը արդէն այնքան յայտնի էր դարձել, որ երբ ռուսները Բագուն առան, Պետրոսը Մեծը մեծ ուշադրութիւն դարձրեց նաւթի արդիւնաբերութեան վրայ և հրատարակեց մինչև անգամ նաւթից օգտուելու իրաւունքների մասին առանձին կանոններ: Բայց որովհետև ռուսաց առաջին տիրապետութիւնից յետոյ Բագուն նորից անցաւ պարսից ձեռքը, ուստի մինչև ռուսաց վերջնական նուաճումը՝ այն է 1813 թ. Բագուի նաւթի արդիւնքից օգտւում էին պարսից խաները:

1813 թ. երբ Բագուն միայնակ ռուսաց պետութեան, նաւթահորերը դարձան արքունի սեփականութիւն: Սկզբից ռուսաց պետութիւնը ոչ մի ուշք չէր դարձնում նաւթի վրայ, և նաւթը ազատ էր հարկից, միայն 1820 թ. սկսած տէրութիւնը սկսեց կապալով սալ մասնաւոր մարդկանց նաւթահորերը մրշակելու համար: Արքունի գանձարանը տարեկան մտանում էր

մօտ 100,000 բուրբի արգիւնք: 1825 թ., ուսաց տէրութիւնը նորից սկսեց ինքը մշակել, բայց մնաց կրելով սկսեց կապալով տալ:

1813 թ. սկսած մինչև 1873 թ., այսինքն 60 տարուայ ընթացքում, Բագուի նաւթը առեւտրական աշխարհում չնչին դեր էր խաղում. նախ՝ չը կային նաւթ տեղափոխելու և կանոնաւոր հաղորդակցութեան միջոցներ, երկրորդ՝ չը կար որոշ հասկացողութիւն այդ նոր արգիւնաբերութեան մասին, և երրորդ՝ արգիւնաբերութիւնը մենաշնորհ էր դարձած, և չը կար մասնաւոր անձերի մրցութիւն. նաւթը մշակւում էր պրիմիալ ձևով հասարակ հորերից, հետեւաբար հետեւանքը չնչին էր, և տարեկան արգիւնաբերութիւնը հասնում էր 200—300 հազար պուգի. բայց երբ պետութիւնը 1873 թ. ոչնչացրեց մենաշնորհի սիստեմը և թող տուաւ մասնաւոր անձանց մշակելու, այն ժամանակ առաջ եկաւ սաստիկ մրցութիւն մասնաւոր անձերի մէջ, որը և ստեղծեց նաւթի արգիւնաբերութեան և արտահանութեան կատարելագործուած միջոցներ: 1874 թ., այսինքն մենաշնորհը ոչնչացնելու հէնց առաջին տարին նաւթի արգիւնաբերութեան քանակութիւնը հասաւ $3\frac{1}{2}$ միլիոնի, իսկ այնուհետև հսկայական քայլերով առաջ գնաց. այսպէս 1900 թւին հասաւ 600 միլիոնի, 1901 թւին 671 միլիոնի, իսկ 1902 թ. 705, 912, 959 պուգի:

1902 թ. հոկտեմբերի 2-ին Բագում բացուած նաւթագործների XVII համաժողովում քննուած հարցերից հետաքրքրութեան արժանի են հետեւեալները.

1. Գործարանային հրդեհաշէջների կազմակերպութեան դործը. նաւթը իբրև վառելանիւթ՝ յաճախ ենթարկւում է հրդեհների, և այժմեան կազմակերպուած հրդեհաշէջների թիւը շատ անգամ մեծ հրդեհներին չէ բաւականանում. այս հարցը աւելի լայն քննելու և միջոցների մասին մտածելու համար նախկին համաժողովը յանձնել էր մի առանձին յանձնաժողովի քննելու և իր եզրակացութիւնը գլխուցանելու համաժողովին: Յանձնաժողովը եկել էր այն եզրակացութեան, որ հրդեհների ժամանակ իւրաքանչիւր նաւթարգիւնաբերող պարտական է հրդեհի տեղը ուղարկել որոշ քանակութեամբ օգնական բանուորներ: Համաժողովը ընդունելով ժողովի այս առաջարկած սխառմը՝ ընտրեց մի յանձնաժողով իւրաքանչիւր գործարանատիրոջ կողմից ուղարկուելիք բանուորների թիւը որոշելու, միևնոյն ժամանակ այն յանձնաժողովին յանձնեց խորհրդակցել կայսերական տեխնիկական Բագուի բաժանմունքի ընկերու-

թեան հետ և ներկայացնել մի նախահաշիւ մշտական հրդեհա-
չէջների մեծ և կատարելագործուած խումբ ունենալու:

2. Համաժողովը ընդունեց առանձին ընտրուած յանձնա-
ժողովի ղեկուցումը՝ նաւթի ընդհանուր պահեստներ ունենա-
լու հարցի մասին:

3. Հարց էր բարձրացրուած՝ բանուորներին նախ քան դործի
մէջ ընդունելը ենթարկել բժշկական քննութեան, այսինքն ար-
դեօք նրանց առողջութիւնը կը համապատասխանէ՞ կատարելիք
գործին:

4. Բազում բարձրագոյն լեռնային դպրոց բանալու հար-
ցը վճռուեց դրականապէս և յանձնուեց 5 հոգու՝ Խորհրդի հետ
մշակելու ծրագիրը և ղեկուցանելու միւս համաժողովին. իսկ
լեռնային ուսումնարանի չիւնութեան հարցը ժողովը բացասեց:

ՅՈՎ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ